

MISJONSSTUDIET I DEN TEOLOGISKE UNDERVISNING

av

OLAV GUTTORM MYKLEBUST

Av undersøkelsen «The Study of Missions in Theological Education» (jfr. NOTM 1955 s. 127) foreligger nå også annet bind. Dette bind, som var så godt som ferdig fra forfatterens hånd allerede da første bind kom ut, behandler årene 1910—1950, den store ekspansjonsperiode i den akademiske misjonsundervisnings og misjonsforsknings historie. Første del = kap. VI (s. 13—162) tegner hovedtrekkene i denne utvikling fram til 1945. Annen del = kap. VII (s. 163—284) er en situasjons-karakteristikk, en oversikt — med fyldige statistiske og andre data — over stillingen i de forskjellige land og kirker ved midten av dette århundre (1945—1950). Og tredje del = kap. VIII (s. 285—331) gir en sammenfatning og analyse av materialet undersøkelsen som helhet inneholder (resultatene, viktige faktorer i veksten og teologiske, kirkelige og nasjonale «særdrag»). I et «tillegg» blir det gitt en utførlig skisse av misjonsundervisningen i den teologiske utdanning i Canada, Syd-Afrika, Australia og New Zealand. Boken har også en fyldig litteraturfortegnelse samt personregister.

Vi har all grunn til å være tilfreds med den mottagelse første del av vårt arbeid har fått i fagtidsskriftene (amerikanske, britiske og kontinentale). Når det gjelder innleggene av opponentene — professor dr. Bengt Sundkler (Uppsala) og professor dr. Einar Molland — ved doktor-disputasen 1. mars 1956 (trykt i Norsk Teologisk Tidsskrift 1956 s. 150—186), har vi lært meget av disse. Flere av de spørsmål som der er behandlet, er etter vår mening så viktig at de fortjener en nærmere drøfting.

Først noen ord om *undersøkelsens formål, metode og innhold* (jfr. forordet til bd. II samt bd. I s. 13—31, særlig s. 16ff).

Opponentenes hovedinnvending mot vår undersøkelse er at den i stor utstrekning er registrerende, at den altfor meget beskjeftiger seg med kvantitative forhold, at den altfor lite anlegger genetiske helhetssynspunkter på begivenhetene. Denne innvending finner vi fullt berettiget. Det er blitt for mange enkeltheter, for mange navn, verker, årstall osv. — og for lite klarlegging av sammenhengen, utviklingslinjene.

Det tør imidlertid være av interesse å nevne noe om hvorfor vår undersøkelse har fått den form den har fått. Historisk studium sikter på, for å bruke Leopold von Ranke's berømte ord, å fastslå «det som egentlig er

skjedd, slik det egentlig har vært». Med dette mener vi imidlertid ikke at historieforskningen bør eller kan være «forutsetningsløs». Vi har da heller ikke lagt skjul på det syn som bærer *denne* undersøkelse. Men hva vi har vært interessert i, er å fastslå den plass misjonsstudiet faktisk har hatt og har i den teologiske undervisning. Derav det «kvantitative» siktepunkt for fremstillingen (se bd. I s. 17).

Det er altså selve *kjensgjerningene*, de egentlige *data* i den historiske prosess og i den aktuelle situasjon vi har ønsket å klarlegge. En idéhistorisk behandling av stoffet ville selvsagt ha blitt mer «spennende», mer «leseverdig». Men for vårt formål har vi funnet det riktig å gå strengt realhistorisk til verks. Denne metode «does make clear the historical basis for the claims of Missions as a separate subject of study» (se forordet til bd. II).

Vår studie er sprunget fram av en levende overbevisning om at den kristne verdensmisjon har hjemstavnrett i den teologiske undervisning og forskning (i og med at den er en integrerende del av den kristne åpenbaring og det kristne budskap), og at den derfor har krav på en ganske annen oppmerksomhet av dem som har ansvar for og som er engasjert i denne undervisning og forskning, enn tilfellet har vært og er i de forskjellige land (kanskje med unntak av U.S.A.). Slik vi ser det, må det arbeides for en full anerkjennelse av misjonsvitenskapen 1) som selvstendig disiplin, 2) som obligatorisk eksamensfag. Våre grunner for dette håper vi ved tid og leilighet å kunne gjøre rede for i en spesiell publikasjon. Med dette arbeid har vi villet legge det historiske fundament for en systematisk behandling av misjonsvitenskapen som teologisk undervisnings- og forskningsseme.

Vi vil gjerne understreke dette synspunkt. Det er ikke misjonstankens, resp. misjonstankenes historie vi har villet skrive, ikke en gang misjonsvitenskapens historie, men misjonsundervisningens historie, jfr. hovedtitelen og undertitelen på undersøkelsen («The Study of Missions in Theological Education: An Historical Inquiry into the Place of World Evangelisation in Western Protestant Ministerial Training with Particular Reference to Alexander Duff's Chair of Evangelistic Theology»). Om temaet hadde vært idédebatten omkring misjonen i det 19. og 20. årh., måtte arbeidet nødvendigvis ha fått en helt annen karakter. I idéhistorisk perspektiv måtte f. eks. Troeltsch ha spilt en ganske annen rolle enn han gjør i vår undersøkelse. Noe bidrag til misjonsundervisningen kan vi ikke se at denne teolog har gitt. At han har beskjeftiget seg med misjonen som teologisk problem, har vi nevnt (se bd. I s. 250, 264, 265).

Selv om det hadde vært misjonsvitenskapen (missiologien) vi ville ha gitt en fremstilling av, måtte opplegget nødvendigvis ha blitt et annet. Gustav Warneck og andre måtte i så fall ha fått en ganske annen bred plass i fremstillingen. I vår sammenheng blir misjonsvitenskapen imid-

lertid behandlet i *undervisningssikt*, altså ikke som *selvstendig* størrelse.

Det vi har forsøkt å gi, er altså en utredning — i historisk og aktuelt perspektiv — av spørsmålet om *misjonen som fag* i det teologiske studium, resp. som *fag* i presteutdannelsen (jfr. igjen hovedtittelen og undertittelen på undersøkelsen!). «Idédebatten» har vi bevisst holdt utenfor. Selv korte karakteristikker av de forskjellige teologers misjonssyn (enn si deres kirkesyn, konfesjonelle særpreg osv.) har det ikke vært mulig å ta med, slik arbeidet — med rette eller urette — er lagt opp av oss.

Det lar seg imidlertid ikke gjøre å skrive *misjonsundervisningens* historie uten også å behandle *misjonsforskningen*, inkl. *misjonslitteraturen*. Undervisning og forskning er nå en gang universitetenes og høyskolenes dobbelte funksjon — og kan ikke skilles. Våre grunner for å gi en relativt utførlig orientering om litteraturen har vi anført (bd. I s. 18), og vi fastholder disse. Men vi vil ikke unnlate å nevne at disse oversikter har skaffet oss meget bryderi og mange bekymringer. Hvilke og hvor mange verker skulle tas med? Hvilke bøker, artikler osv. kunne anses å være virkelig «significant» eller «typical»? Det har ikke vært lett å svare på disse spørsmål. Det er mulig at det ville ha vært riktigst å reservere litteraturoversiktene (sammen med de forskjellige tiltak for misjonsforskning) for en selvstendig publikasjon. Vår undersøkelse ville i så fall ha kommet til å omfatte tre deler — en historisk, en bibliografisk og en systematisk.

Spørsmålet om hva og hvor meget man skal ta med i et arbeid av denne art, vil selvsagt være gjenstand for forskjellig vurdering. Som vi allerede har nevnt, ville verket nok ha vunnet på en sterkere konsentrasjon om de avgjørende faktorer i utviklingen. Om vi skulle ha skrevet det nå (slik det foreligger, ble det til i årene 1947—1954), ville vi ha forsøkt denne vei. At «alt og alle» er tatt med, er imidlertid en grandios overdrivelse. Vi har i virkeligheten foretatt en radikal nedskjæring av stoffet, idet vi bevisst har begrenset oss til 1) den vestlige verden, 2) de protestantiske kirker og 3) en bestemt kategori av teologiske institusjoner (universitetsfakulteter, resp. colleges/seminaries av tilsvarende nivå).

Når det er blitt nevnt at også *misjonsskolene* burde ha vært behandlet, må vi minne om at det er *misjonsundervisningen* i *presteutdannelsen* som er temaet for undersøkelsen. For øvrig er *misjonsskolene* nevnt, og det endog flere ganger, se bd. I s. 94, 97, 105, 273, 281, 304, 309, jfr. s. 128, 382. Også den innsats enkelte særskilt fremragende «misjonsskoleelever» har gjort som forskere og forelesere er nevnt, f. eks. Dilger, Lars Skrefsrud og Lars Dahle (bd. I s. 267, 329; jfr. bd. II s. 113 n. 70, 119 n. 32). Sentra for misjonærutdanning og misjonsforskning som Selly Oak i Storbritannia og Hartford i U.S.A. har fått en inngående behandling i bd. II (s. 45ff, 52f, 92ff, 211, 228ff). Når det gjelder misjonærutdannelsen i den engelsk-talende verden, er denne sett i sammenheng med utdannelsen for

prestetjenesten «hjemme». Som vi har pekt på og presisert, får her det store flertall av «misjonærer» og «prester» sin utdanning ved de samme institusjoner.

Grunnen til at misjonsskolene ikke er omtalt i avsnittet «The Study of Missions in Germany: A Survey» (det gjelder perioden 1867—1910), er ganske enkelt den at det også her — jfr. undersøkelsen som helhet! — er tale om misjonsstudiet i den teologiske undervisning ved universitetene (eller tilsvarende institusjoner). Som nevnt ovenfor, har vi funnet det nødvendig å begrense oss til disse. Overskriften til det avsnitt vi her berører, er kanskje for lite presis. Men vi trodde at det ut fra 1) sammenhengen dette avsnitt står i, 2) undersøkelsens opplegg og 3) innholdsfortegnelsen ville være klart at overskriften «The Study of Missions in Germany» måtte forstås = «The Study of Missions in *German Theological Education*». (Om uttrykket «Theological Education» se bd. I s. 29f.)

Begrensningen til *cand.theol./B.D.* (eller tilsvarende grad) kan det selvsagt reises kritikk mot. Ikke bare har det vist seg umulig å være helt konsekvent her (se nedenfor), men en mengde presteskoler — særlig i U.S.A. — er av den grunn blitt «utestengt». Misjonsundervisningen er ofte et markant trekk ved den utdanning nettopp disse skoler gir. En begrensning har imidlertid vært nødvendig, og å sette grensen der vi har satt den, skulle etter vår mening være fullt forsvarlig.

En viss «smidighet» i anvendelsen av prinsippet om B.D. som grense har vært nødvendig når det gjelder Church of England. Enhver som har beskjeftiget seg litt med teologisk undervisning i ekumenisk sammenheng, vil vite at til forskjell fra andre større kirkesamfunn krever anglikanerne ikke universitetsutdanning av sine prester. Selv i dag får det store flertall av prester i Church of England sin utdanning ved et college, og det kurs de tar her, fører i de aller fleste tilfelle fram til den s.k. General Ordination Examination. Om dette har vi uttalt oss utførlig i bd. II s. 232ff, 236ff. Her er også gjort rede for den ytterst kompliserte situasjon vi i dette spørsmål i det hele står overfor i England. At prestene i Church of England i det 19. årh. ikke tok noen B.D.-eksamen (eller annen «høyere» teologisk eksamen), er derfor ikke så oppsiktsvekkende som det ved første øyekast kunne synes. For øvrig må det ikke glemmes at *vilkårene* for en «full» teologisk utdanning forelå i og med de gamle universiteter (Oxford og Cambridge samt Trinity College, Dublin) og St. David's College, Lampeter, Wales (grunnlagt 1822, N.B. rett til å gi B.D.-graden fra 1852). Ellers ble det i det 19. årh. grunnlagt en rekke institusjoner i Storbritannia for teologisk studium, resp. utdanning av prester (for Church of England): University of Durham (grunnlagt 1832, Licence in Theology fra 1833), King's College, London (grunnlagt 1828, Department of Theology fra 1846), The Theological College of the Episcopal Church in Scotland (1823), Lichtfield Theological College (1857), London

College of Divinity (1863), Bishop's Hostel, Lincoln (1874), Ridley Hall, Cambridge (1879), Ripon Hall, Oxford (1898) o. fl.

Med hensyn til stoff som er utelatt, har vi selv beklaget at det ikke har vært mulig — innenfor den ramme og ut fra det hovedsikte som er nevnt ovenfor — å behandle misjonsundervisningen i den teologiske utdannelse i relasjon dels til misjonsarbeidets vekst, dels til de forskjellige teologiske retninger (jfr. bind I s. 19). Noe om dette vil man imidlertid finne i «konklusjonskapitlet» i bd. II, hvor det — i tillegg til selve sammenfatningen — er gjort rede for de bestemmende faktorer i utviklingen og visse betydningsfulle «aspekter» (teologiske, konfesjonelle og geografiske eller nasjonale særdrag).

Foruten de to relasjonsforhold vi nettopp nevnte, burde, hevdes det, også et tredje ha vært behandlet: de organisatoriske vilkår for det teologiske studium, resp. presteutdannelsen. Dette forhold — det innrømmer vi gjerne — burde nettopp ut fra det synspunkt som for oss har vært avgjørende, ha fått en bredere plass, N.B. i første del av undersøkelsen. Som man vil se, får spørsmålet om misjonsundervisningens relasjon til utdannelsen som helhet en langt utførligere behandling i annen del. Den altfor summariske behandling i bind I skyldes først og fremst vanskeligheten med å få tak i den nødvendige litteratur.

Hva disponeringen av stoffet angår, ville nok en «systematisk» linje — i stedet for den «geografiske» vi stort sett har fulgt — ha vært en fordel. Våre grunner for å behandle vårt emne land for land har vi gitt i bind I s. 26, og vi skal ikke gjenta dem her. Også i denne forbindelse vil vi imidlertid gjerne vise til «konklusjonskapitlet», hvor vi nettopp har forsøkt å «systematisere» materialet (se innholdsfortegnelsen). La være at dette avsnitt er noe summarisk (til tross for sine 47 sider), men det representerer i hvert fall et forsøk på en «systematisering», inkl. en typologisk analyse.

I denne forbindelse må vi også berøre spørsmålet om tidsinndelingen og kapiteloverskriftene. Som man vil se, er det to årstall som spiller en sentral rolle i vår fremstilling: 1867 og 1910. Det første av disse er det satt spørsmålstegn ved. Vi må imidlertid fastholde 1867 som et årstall av virkelig grense-settende betydning i misjonsundervisningens historie. Den kjensgjerning at det i 1867 ble tatt viktige skritt i Storbritannia, U.S.A. og Tyskland til å sikre misjonsfagets selvstendige representasjon i den teologiske utdannelse (jfr. bind I s. 25f), rettferdiggjør etter vår mening den gruppering av stoffet ut fra dette årstall som vi har foretatt.

Som vi tydelig har gitt uttrykk for i bd. I (og presisert i det umiddelbart foregående), gjelder 1867 som «avgjørende» år misjonsundervisningen, ikke misjonsvitenskapen, resp. *missiologien*. Her som ellers er det misjonen som studiefag det er tale om, ikke «idédebatten omkring misjonen». «In specially linking this study with the great name of Alexander

Duff,» skriver vi i bd. I s. 24, «we are not unaware of the fact that the founder of the scholarly study of the Christian mission is, not Duff, but Gustav Warneck. While Scotland was the first country to establish a chair of Missions, Germany may claim the honour of being the first country to develop a science of Missions. As we shall see, also the United States of America has made a decisive contribution to our subject. We affirm and maintain, however, that as the pioneer *par excellence* in the field of academic missionary education Duff fully deserves the comparatively large space accorded to him in this study.»

Det er slett ikke bare opprettelsen av Alexander Duff's professorat i Evangelistic Theology som i våre øyne gjør 1867 til et merkeår, men — jfr. igjen bd. I s. 25f — like meget fremleggningen av C.H.C. Plath's memorandum om misjonsprofessorater ved de tyske universiteter og in- augureringen av Rufus Anderson's Hyde-forelesninger. Hva de siste angår, hører de i sin trykte form («Foreign Missions: Their Relations and Claims») «till de 3—4 viktigaste missionsteoretiska texterna från 1800-talet». Deres betydning skulle for så vidt være klar nok. (Inaugureringen av Rufus Anderson's Hyde-forelesninger som argument for fastsettelsen av 1867 som kronologisk grense viser for øvrig tydelig at det ikke er distinksjonen mellom «missionary professorships» og «missionary lecture-ships» som for oss har vært avgjørende i dette spørsmål, jfr. nedenfor.)

I stedet for 1867 er dels 1874 (det år Warneck's berømte misjonstids-skrift begynte å komme ut), dels 1859 (det år Ehrenfeuchter ga ut sin «Praktische Theologie») blitt foreslått som grense-settende år. Men det dreier seg jo ikke om fastsettelse av en kronologisk grense i misjons-*vitenskapens* historie, men i misjonsundervisningens historie. Og i dette sikt må nok 1867 sies å være et langt mer betydningsfullt år enn de foreslåtte. (Misjonskonferansen i Liverpool i 1860, som er blitt foreslått som grense sammen med 1859, tok nok opp spørsmålet om misjonsunder- visning ved universitetene i Storbritannia, men forhandlingene om dette førte ikke frem, se bd. I s. 132ff.).

Og så er det kapiteloverskriftene. Motiveringen for disse er gitt i bd. I s. 25. Når det gjelder 1800-tallet og begynnelsen av dette århundre, skjelner vi mellom to avsnitt: 1800—1867 og 1867—1910. Det første har vi kalt «A Period of Development», fordi det handler om «the 'inceptive' efforts», dvs. de forskjellige tiltak som i disse år etter hvert vokser fram i de forskjellige land og kirker, for å skaffe misjonsfaget en plass i den teologiske undervisning; det siste «The Years of Expression», fordi det skildrer «the definite emergence», dvs. gjennombruddet for misjonsunder- visningen i presteutdannelsen. Disse overskrifter er etter vår mening helt i orden. Overskriften «The Years of Expression» — betegnelsen «Ex- pression» er i denne forbindelse språklig fullt forsvarlig (jfr. bd. I s. 11) — korresponderer for øvrig godt med overskriften på det følgende kapitel:

«The Process of Expansion» (perioden 1910—1945). Development, Expression, Expansion — gjennom disse stikkord i kapiteloverskriftene skulle linjen i fremstillingen være klart uttrykt.

Et viktig spørsmål — som for øvrig står i nøye sammenheng med det vi nå har nevnt — er behandlingen av *Alexander Duff's misjonsprofessorat i Edinburgh*. Som det fremgår både av undertitelen på avhandlingen og av kap. IV, har dette professorat fått en bred plass i fremstillingen. Er denne plass berettiget?

La oss først nevne at det opprinnelig var vår hensikt å skrive en monografi om Duff's misjonsprofessorat. Men planen måtte oppgis, da det viste seg at det ikke fantes tilstrekkelig materiale (i første rekke arkivstoff). Det materiale som var samlet og bearbeidet med sikte på en slik monografi, ble så inkorporert i den større undersøkelse som nå foreligger i sin helhet.

Når Duff's misjonsprofessorat har fått en så pass bred plass i vår fremstilling, skyldes dette imidlertid saklige grunner. Noen av disse er nevnt i bd. I s. 19—24, men det kan også anføres andre. Disse grunner er i kort-het følgende:

1. Duff er banebryteren par excellence for den akademiske misjonsundervisning, og — vi gjentar det — det er nettopp misjonsundervisningens historie vi har villet skrive. Om det hadde vært misjonsvitenskapens utvikling vi hadde satt oss til oppgave å kartlegge, måtte nødvendigvis — som vi allerede har nevnt — Gustav Warneck ha fått en ganske annerledes fylldig behandling. I misjonsundervisningens historie har Duff spilt en langt større rolle enn Warneck. Den siste interesserte seg i grunnen lite for vårt spørsmål. Selv etterat han var blitt professor i misjonsvitenskap i Halle (han var som kjent den første professor i denne disiplin i Tyskland), ga han uttrykk for sin overbevisning om at særskilte lærestoler for misjonsvitenskap ikke er en praktisk nødvendighet.

Den «inconsistency» vi har påpekt hos Warneck, gjelder ikke hans ønske om å gjøre misjonsstudiet til en integrerende del av hele den teologiske vitenskap, men — se bd. I s. 285 n. 2 — motiveringen for misjonsprofessorater ut fra en eventuell økning i tallet på universitetsutdannede misjonærer. På den ene side fremholder han at dette må være motivet for opprettelsen av særskilte lærestoler i misjonsvitenskap, på den annen side hevder han at teologien (dvs. den praktiske teologi) har den uavviselige oppgave å gi i det minste en prinsipiell orientering i misjonstjenesten, selv i det tilfelle at universitetet bare unntaksvis stiller misjonærer (til disposisjon for kirken). Vi kan ikke se det annerledes enn at det her foreligger en viss inkonsekvens.

Til forskjell fra Warneck var Duff gjennom hele sitt liv en varm og energisk forkjemper for misjonen i presteutdannelsen, N.B. som eget fag.

M (MF)

Han så klart at fra et pedagogisk synspunkt var det eneste tilfredsstillende at misjonen fikk en selvstendig representasjon i fagkretsen, på linje med de andre fag. Allerede så tidlig som 1844 la han fram et forslag om dette. Under et besøk i U.S.A. ti år senere fikk han misjonene til å gå inn for denne tanke, og han fikk også utvirket at en presbyteriansk teologisk høyskole ga en av sine professorer i oppdrag å forelese i «Evangelistic Theology». I over tyve år ivret han for opprettelse av et misjonsprofessorat ved New College, Edinburgh. I 1867 oppnådde han General Assembly's definitive godkjennelse av planen, og ble selv den første innehaver av den nye lærestol — den første i sitt slag i kirkens historie.

Men dette er ikke alt. Som forkjemper for misjonsstudiet i presteutdannelsen og som professor i «Evangelistic Theology» i Edinburgh kom Duff til å virke insiterende på andre kirker både i sitt eget og andre land, særlig U.S.A. og Tyskland (jfr. bd. II s. 321). At Duff har øvd en bestemmende innflytelse på slike pionerer innenfor den akademiske misjonsundervisning som Graul og Plath, mener vi å ha gitt klare prov for (se bd. I s. 102f, 270ff). Så vel uttalelser av disse menn som meddelelsene i 1860-årene i et organ som «Der Missions-Freund» (som Plath redigerte), viser tydelig den levende interesse Duff's prosjekt ble fulgt med av de nevnte misjonsledere.

«Prioritetsspørsmålet» er i begge tilfelle helt opplagt. Der går en direkte linje fra General Assembly's forhandlinger i begynnelsen av 1860-årene om ønskeligheten og nødvendigheten av misjonsundervisning i presteutdannelsen til Graul's «habiliterings-forelesning» på Universitetet i Erlangen 1. juni 1864. Hva Plath angår, ble hans forslag om opprettelse av misjonsprofessorater ved de tyske universiteter lagt fram i 1867 (ikke i 1865!). Når det hevdes at Plath var to år forut for Duff (for så vidt som den sistes professorat først ble en virkelighet i 1867, mens Plath's forslag angivelig skal ha vært lagt fram i 1865), beror dette på en misforståelse av de historiske kjensgjerninger. At Plath stilte seg kritisk til Duff's opplegg for sine forelesninger, er en annen sak, og beviser på ingen måte at Duff ikke har øvd innflytelse på ham i spørsmålet om misjonsprofessorater. Heller ikke kan Graul's innflytelse på Plath når det gjelder synet på misjonsvitenskapen, avsvkke den Duff'ske innflytelse (som har med arbeidet for misjonsundervisningen å gjøre).

Vårt bevis for den «åpenbare» innflytelse Duff øvde på Plath i den sak det her gjelder, er ikke hva kildene ikke sier om den samtale de to hadde i Edinburgh i 1871 (selvsagt ikke!), men det vi nevner i bd. I s. 270ff og 276, se særlig s. 270 n. 3.

2. Historien om Duff's misjonsprofessorat er et skole-eksempel på de vanskeligheter og hindringer de menn har møtt, som i de forskjellige land, kirker og institusjoner har forsøkt å slå til lyd for misjonsundervisningen i den teologiske utdanning.

Vi sikter f. eks. til det ekstra-ordinære preg professoratet fikk. Helt fra starten ble det tatt forbehold både i den ene og den andre retning: Professoratet ble knyttet til Duff's *person*, det ble opprettet først etterat de nødvendige midler var sikret gjennom *en spesiell innsamling* osv. Hele tiltaket måtte under disse forhold bli et *eksperiment*. At det begynte som et eksperiment var i og for seg ikke så underlig. Det tragiske er at det aldri kom ut over dette stadium.

Vi tenker videre på den kamp Duff måtte utkjempe — etterat misjonsprofessoratet var blitt en virkelighet — for akademisk anerkjennelse av det nye fag. Hvor vanskelig var det ikke å finne en plass for det i «systemet»? Hvor vegret ikke autoritetene seg for å foreta de nødvendige forandringer i studieplanen! Hva kostet det ikke å få satt igjennom at også misjonskunnskap skulle være et obligatorisk studiefag! Hva dette siste spørsmål angår, fant man i virkeligheten aldri fram til en tilfredsstillende ordning. Misjonskunnskap ble *både* et obligatorisk fag (for så vidt som det — etter en tid — ble innrømmet en plass i «den ordinære fagkrets») og et ikke-obligatorisk fag (for så vidt som det aldri ble anerkjent som eksamensfag). Hvor ofte i misjonsundervisningens historie har ikke de vanskeligheter, hindringer og skuffelser vi her har pekt på, meldt seg! Det er fullkomment riktig når en av anmelderne av vårt arbeid skriver at den — selv den dag i dag sterkt begrensede — anerkjennelse misjonsvitenskapen har oppnådd, er kjøpt «durch Tragödien mancher ihrer Pioniere» (W. Holsten i Zeitschrift für Kirchengeschichte). Å opprette en lærestol i misjonsvitenskap er vel og bra, men det er ikke alt. Faget må få en fast plass i studieplanen. Det må bli anerkjent som selvstendig studie- og eksamensfag.

3. Også andre grunner kan anføres til forsvar for den fyldige behandling av Duff's misjonsprofessorat. Vi tenker f. eks. på den kjensgjerning at denne side ved hans livsverk har vært og er så lite kjent og verdsatt, ja, at man selv i hans hjemland og i den engelsk-talende verden i det hele i stor utstrekning har oversett eller faktisk er uvitende om den dåd som her er utført. Vi tenker også på den kjensgjerning at Duff tilhørte et land og en kirke som i særlig grad har gjort seg fortjent både når det gjelder verdensmisjonen som arbeidsoppgave og misjonsundervisningen som fag i presteutdannelsen (jfr. bd. II s. 318ff).

I likhet med Gustav Warneck tretti år senere var Duff ved sin tiltrødelse som misjonsprofessor en mann i 60-årene. I Warneck's tilfelle synes denne kjensgjerning ikke å ha øvd noen hemmende innflytelse på hans akademiske virksomhet. I Duff's tilfelle derimot var etter vår mening «alder» uten tvil en av årsakene til hans «non-success». I lys av hans hektiske virksomhet gjennom nesten fire desennier som misjonær og misjonsvekker, av hans veldige arbeidsbyrde også etterat han var vendt tilbake til sitt fedreland for godt, hans nedbrutte helse osv., turde det være

klart at «alder» i hans tilfelle *måtte* bety noe annet enn i Warneck's tilfelle — presten som i et lite, stille og isolert landsens kall drev misjonsvitenskapelige studier i 23 år til han ble tilbudt et personlig professorat ved Universitetet i Halle!

Og så noen ord om *visse detaljspørsmål*.

Vår behandling av Ehrenfeuchter viser, hevdes det, at vi har «en viss øvertro på den rent akademiska prestationens resultat». Selv kan vi ikke se det slik. For det første er det nytt for oss at Daubanton's uttrykksmåte er så «entusiastisk» at hans uttalelse om f. eks. virkningen av Ehrenfeuchter's misjonsundervisning må karakteriseres som direkte misvisende. Og for det annet mener vi å ha gitt uttrykk for en sammenheng mellom akademisk misjonsundervisning og praktisk misjonsiver (som resultat av den første) bare i de tilfelle hvor kildene gir oss rett til å fastslå en slik sammenheng (jfr. f. eks. A. Grant og R. Anderson). Om det hadde vært vårt syn at misjonsforelesninger alltid og overalt fører til misjonsiver, ville f. eks. det fyldige avsnitt «Success or Failure?» (merk overskriften!) i kapitlet om Alexander Duff vært fullstendig malplasert. Selv om Gustav Warneck skriver vi — meget nøkternt! — at hverken hans forelesninger eller seminarer var godt besøkt (de siste bare av mellom 10 og 20 av i alt 400—500 teologiske studenter). Men på de få som fulgte hans undervisning, gjorde han et sterkt inntrykk.

Om G. D. Malmgren, forfatter av den praktisk-teologiske studie «Den missionerande kyrkan» (1908), skriver vi i bd. I s. 338 (etter først å ha omtalt et annet svensk misjonsteoretisk arbeid): «The author, a disciple of Warneck, yet in no way uncritical towards the master, claims for the subject of Missions an independent and prominent place in the system of Practical Theology».

Når det er blitt innvendt at denne karakteristikk ikke er treffende (fordi Malmgren tilhørte «den vestsvenske kristendomstype», mens Warneck var «unionist»), vil vi gjerne gjøre oppmerksom på at det er tale om — jfr. sammenhengen! — er spørsmålet om misjonsteoriens plass i den teologiske undervisning. I *dette* spørsmål var Malmgren en disippel av Warneck. I likhet med Warneck deler Malmgren misjonsvitenskapen i en historisk, en teoretisk og en apologetisk del. Hva misjonsteorien angår, gjør han med Warneck denne til en del av den praktiske teologi, under navn av — og her igjen følger han Warneck — «misjonslære». At Malmgren skulle være en disippel av Warneck fordi han *siterer* den siste, har vi selvsagt aldri ment! At de to i konfesjonell henseende er meget ulike, har vi vært fullt klar over. (I våre ekserpter av Malmgren's bok har vi da også anført bl. a. følgende: «Forfatteren behandler emnet ut fra et utpreget luthersk-konfesjonelt standpunkt.») Å kalle Malmgren for Warneck's disippel (i den betydning vi nettopp har gjort rede for), er ikke

urimeligere enn å si at Tottie «har lært mest» av Ehrenfeuchter og Plath (N.B. «unionisten» Plath!). For øvrig har vi — jfr. sitatet ovenfor! — bestemt reservert oss mot en altfor «bastant» tolking av betegnelsen «disippel» i denne forbindelse.

Vi har vært fullt oppmerksom på den kjensgjerning at kontakt med praktisk misjonsvirksomhet i mange tilfelle har ført til teoretisk beskjef-tigelse med misjonsspørsmålene, se f. eks. «teologene» Ehrenfeuchter (bd. I s. 91 n. 5!), Lücke, Krafft, Kähler, Auberlen, Hagenbach, Stähelin, Bornemann, Westcott og Lindsay; «misjonslærerne» Breckenridge, Bell, Beach, Duff, Smith, Plath og Warneck; og «misjonslederne» Hoffmann, Graul, Wallmann, Wangemann, Anderson og Speer. Noe annet er at vi kunne — og kanskje burde — ha understreket denne sammenheng noe sterkere. Når så ikke er skjedd, tør grunnen være at erfaringen viser at f. eks. en teologisk professors deltagelse i misjonsarbeidet ikke *nødvendigvis* får konsekvenser for hans gjerning som forsker og lærer. Vi nevner i alt seks slike tilfelle (se bd. I s. 76f, 256f; jfr. bd. II s. 316).

Hva angår distinksjonen mellom «professorships» og «lectureships», så har man lagt noe annet og mer i denne enn vi selv har gjort. At vi betrakter opprettelsen av misjonsprofessorater som «det vesentlige» i utviklingen slik vi har skildret og tolket den, kan vi ikke innse. Også *andre* typer av akademiske lærerstillinger, resp. *andre* former av akademisk misjonsundervisning har vitterlig fått en utførlig behandling (se f. eks. bd. I s. 124ff, 152ff, 240ff, 252ff, 273ff, 331ff, 348ff, 352ff, 381ff). Når misjonsprofessoratene ruver så pass som de gjør i fremstillingen, er det fordi et professorat nå en gang rangerer over et dosentur, resp. et lektorat. Opprettelsen av et misjonsprofessorat innebærer derfor en større grad av akademisk anerkjennelse enn opprettelse av et misjonsdosentur, resp. et misjonslektorat — enn si den ordning at de forskjellige institusjoner fra tid til annen anordner en serie misjonsforelesninger av utenforstående. Det er i *dette* perspektiv den siterte uttalelse på Londonkonferansen 1888 (*ikke* Liverpool-konferansen 1860!) må sees. Den mann som kom med denne uttalelse («a Professorship, not a mere Lecture-ship!»), var ingen ringere enn Amerikas første misjonsprofessor: Clairborne H. Bell, tidligere «Lecturer on Missions» (se bd. I s. 348, 375, 381) — altså en mann som visste både hva et «missionary professorship» og et «missionary lectureship» innebærer.

I vår disposisjon av forholdene i U.S.A. etter 1867 gir distinksjonen mellom «missionary professorships» og «missionary lectureships» *ikke* uttrykk for en vurdering fra vår side av disse to typer av akademiske lærerstillinger (dvs. en forherligelse av de første på bekostning av de siste), men er diktert ene og alene av ønsket om å legge stoffet fram på en mest mulig oversiktlig måte. Mens vi i bd. I p.g.a. stoffets omfang fant det naturlig å behandle de to typer hver for seg (s. 373ff, 381ff,

jfr. s. 370f), har vi i bd. II funnet det formålstjenlig å behandle dem sammen (s. 71ff). I begge tilfelle dreier det seg om ett og samme land.

Vi har i virkeligheten tillagt dosenturene, resp. lektoratene stor betydning, likeså de «spesielle» forelesningsserier knyttet til donasjoner o. l. Den viktige rolle disse — alle «mere lectureships» (uttrykket er *ikke* vårt!) — etter vår mening har spilt, fremgår kanskje tydeligst av det faktum at vi har motivert fastsettelsen av 1867 som et avgjørende år i misjonsundervisningens historie ikke bare med opprettelsen av Duff's misjonsprofessorat i Edinburgh og fremsettelsen av Plath's forslag om misjonsprofessorater ved de tyske universiteter, *men også med inaugureringen av det første «lectureship» — «The Hyde Lectureship on Foreign Missions» — i U.S.A. gjennom Rufus Anderson, den ikke-profesjonelle misjonsvitenskapsmann som misjonsundervisningen og misjonsforskningen står i så stor gjeld til* (jfr. bd. I s. 383—386).

At «lecturers» i forhold til «professors» representerer en «lavere» klasse, er innlysende, N.B. når vi tenker på hva vi har kalt «regular lecturers» (dvs. fast ansatte — for kortere eller lengere tid — dosenter eller lektorer). Ved siden av disse opererer vi imidlertid også med en annen gruppe: «special lecturers» (eksperter utenfra som innbys til å holde en forelesningsserie). Rufus Anderson, James S. Dennis og Robert E. Speer — for bare å nevne disse — hørte alle til denne siste kategori.

Når det i denne forbindelse hevdes at W. O. Carver ved Southern Baptist Theological Seminary visselig var professor «med departement og alt», men at han «egentlig» underviste i Det nye testamente og hadde misjonen som et ekstra fag, så forholder dette seg ikke slik. Den ordning det her refereres til, gjelder årene 1896—1899, da Carver var «instructor» (lektor) og senere «Assistant Professor» (dosent) i Det nye testamente og homiletikk. Fra 1899 (formelt først fra 1900), da han ble professor med eget departement, var hans tittel «Professor of Comparative Religion and Missions». Som sådan foreleste han også over religionsfilosofi. Dessuten underviste han også i Det nye testamente, men N.B. «in the Department of New Testament Interpretation». Som *professor* hadde Carver altså *ikke* Det nye testamente som hoveddisiplin og misjonskunnskap som tilleggsfag, men tvert imot — hoveddisiplinen var misjons- og religionsvitenskap og Det nye testamente et tilleggsfag (jfr. bd. I s. 376f).

Våre bestrebelse på å dokumentere de forskjellige opplysninger (ifølge kritikken et av de positive trekk ved undersøkelsen), slår — blir det innvendt — over i det paradiske. Som eksempler anføres omtalen av komiteen for misjonsvitenskapelige forelesninger ved Universitetet i Kristiania og henvisningen til Fridtjof Nansen's bok «Adventure and Other Papers». Men her er vi blitt misforstått. Er ikke — se bd. I s. 329 n. 28 — opplysningen om professor Michelet som komiteens primus motor (det dreier seg om en professor i teologi som går i spissen i et tiltak til fremme av

misjonsforståelse og misjonsopplysning blant studentene!) så betydningsfull at den fortjener å bli dokumentert? Når *to* brev er angitt som kildegrunnlag i denne forbindelse, er det fordi de supplerer hverandre og bl. a. inneholder interessante opplysninger om det fond som i sin tid ble opprettet for saken. (Begge brevskrivere har i de senere år stått for administrasjonen av dette fond.) Med hensyn til henvisningen til Nansen's bok er denne anført som «belegg» for vår karakteristikk av skotsk pionérand, dådstrang og utferdsvilje. Henvisningen, som gjelder Nansen's rektortale på St. Andrews-universitetet 1926, er *ikke* å oppfatte som en ytterligere dokumentasjon av de siterte linjer om «expanding horizons» (noe som selvsagt ville ha vært absurd).

Den «kvantitative problemstilling» er nok skyld i at fremstillingen i flere tilfelle ikke er blitt så nyansert som den burde ha vært. Når det gjelder J. T. Beck, føler vi dog trang til å levere et aldri så lite «forsvar» for det vi har skrevet. Noe «bedrag» av oss selv og våre lesere kan vi ikke innse foreligger. Hva Beck mente om misjonen, har vi gitt uttrykk for gjennom henvisningene bd. I s. 106 n. 17 og 18. At han hørte til de teologiske professorer som «interested themselves in the work of missions», kan det ikke være tvil om. I Basel var han i årene 1836—39 lærer ved Missionshaus, og det var her han utfoldet seg som «misjonsmann». (*Dette* er grunnen til at han er plasert under avsnittet om Sveits, til tross for at han — som vi uttrykkelig nevner — var tysker.) Hans dramatiske brudd med Baselmisjonen innebar ikke uten videre et brudd med misjonen som sådan. Vi viser til hans plan — som bare ved et tilfelle ikke ble virkeliggjort — om grunnleggelse av et seminar som skulle føre fram til kirkelig ordinasjon og forberede til tjeneste «så vel i kirken som i misjonen». Vi viser videre til den kjensgjerning at han i senere år — altså etter at han hadde «resignert» overfor misjonen, ja gått til «konsentrert angrep» på denne — støttet Brødremenigheten og Gossner-misjonen økonomisk.

Den «radikalisering» av Beck's syn på misjonen som etter hvert fant sted, må for en vesentlig del tilskrives det motsetningsforhold han i Basel-årene kom i til Baselselskapets ledere og til måten arbeidet her ble drevet på. Beck's sterkt kritiske holdning til misjonen gjaldt det *empiriske* misjonsarbeid, nærmere bestemt dets «pietistiske» karakter — isolasjonen, drivhusluften, føleriet, samvittighetstvungen, statuttvesenet, forretningsånden, fanatismen og terrorismen (for å bruke hans egne betegnelser).

Men for øvrig henger Beck's forkastelse av kirkens misjonsplikt — NB i «den nærværende tid» (den *egentlige* misjonsperiode, slik han så det, hører tusenårsriket til) — åpenbart sammen med hans teologiske helhets-syn. Vi sikter i første rekke til hans forståelse av Guds rike og til hans esjatologiske anskuelser, men også til hans utpregede sans for «organisk vekst». I likhet med Schleiermacher går også Beck inn for «kontinuitets-

prinsippet», dvs. en «naturlig», så å si «automatisk» utbredelse av kristendommen. Er det forsvarlig i en fremstilling som den det her er tale om, å gi den første en relativt utførlig omtale, skulle det vel være berettiget i hvert fall å nevne den siste!

Tross sin «negative» holdning fikk Beck stor betydning for misjonen (jfr. Kübler: «Mission und Theologie» s. 113). For øvrig kan vi ikke her gå nærmere inn på dette. Vi bare tilføyer at det er ikke tilfeldig at flere av hans elever kom til å beskjeftige seg praktisk og teoretisk med den kristne verdensoppgave, som f. eks. Paul Wurm i Basel og «misjons-teologen» Adolf Schlatter (jfr. vår undersøkelse bd. II s. 96f).

Til slutt *noen rettelser*: Bd. I s. 32 n. 1: chapters, les: sections; s. 70 n. 12: Types of Theology, les: Types of Modern Theology (så også s. 247 n. 10, s. 415 l. 20); s. 92 l. 13f: Observationes theologiam osv., les: Observationes ad theologiam osv.; s. 249 l. 3: William Newton's, les: William Newton Clarke's; s. 255 l. 6: Not the least contributions, les: Not the least important contributions; s. 258 l. 7: R. A. Lipsius, les: Johs. Lipsius; s. 259 l. 11 I. A. Dorner, les: A. Dorner; s. 264 l. 13: and, les: F. M. Zahn's; s. 301 l. 12: Chr. Buchner, les: C. Buchner; s. 348 n. 23: minister, les: minister. On Bell, see below, pp. 375, 381; s. 442, l. 23: John Foster, les: J. B. Primrose; s. 444 l. 31: Todd, W. S., les: Tod, W. S.; s. 453 l. 39: Müller, Karl E. F., les: Müller, E. F. Karl.

Bd. II s. 273 l. 1: the lectures, les: some of the lectures; s. 280 l. 2: 1938—1945, les: 1937—1945; s. 294 l. 17: History of Missions and Far Eastern Religions, les: Church History with History of Missions (jfr. s. 278f!) samt stryk «Extraordinary».